

Zaštitno arheološko iskopavanje lokaliteta Virovitica-Kiškorija jug

Rescue Archaeological Excavation on Virovitica-Kiškorija jug Site

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Kristina Jelincić

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 2. 2006.

Na trasi zapadne obilaznice grada Virovitice u zaštitnim istraživanjima otkriveni su tragovi antičkoga i srednjovjekovnog naselja. Istražena je površina od 17 946 m², a objekti su grupirani na dva položaja. Što se tiče antičkog naselja, radi se o ruralnom naselju koje se datira od 2. do sredine 5. st. po. Kr. Otkriveni su tragovi stambenih i radnih prostora zajednice koja se bavila poljoprivredom i stočarstvom te sitni arheološki nalazi koji ukazuju na postojanje zajednice koja je koristila robu lokalne proizvodnje, a u manjoj mjeri importe. Od srednjovjekovnih objekata pronađene su jame i stambeni objekti s keramikom, lijepom i šljakom, a naselje se datira u 9. st. po. Kr.

Ključne riječi: Kiškorija jug, Virovitica, antika, vicus, pagus, rani srednji vijek, keramika

Key words: Kiškorija jug, Virovitica, vicus, pagus, Early Middle Ages, Pottery

U razdoblju od 13. svibnja do 9. srpnja 2005. g. izvršena su zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Virovitica – Kiškorija jug, na trasi zapadne obilaznice grada Virovitice¹.

Rekognosciranjem su ovdje uočeni ulomci srednjovjekovne keramike, zbog čega se pristupilo zaštitnim istraživanjima². Tom je prilikom uočeno da se na ovome mjestu nalazilo i rimsko selo. U tom rimskom selu odvijao se vrlo intenzivan život od 2. do sredine 5. st. po. Kr., a srednjovjekovno naselje datira iz 9. st.

Lokalitet se smjestio zapadno od Virovitice, južno od današnje Podravske magistrale odnosno sjeverno od Bilogore.

Objekti su koncentrirani na dva položaja između kojih postoji prekid od 54 m na istraženom dijelu lokaliteta. Kako se sada čini, taj prekid postoji zbog toga što je na tom dijelu teren u jakom padu pa se na njemu dugo zadržava voda nakon oborina, a prisutne su i podzemne vode. To ipak ne mora biti jedini razlog. Taj prostorni diskontinuitet može biti uzrokovan unutarnjom organizacijom naselja, odnosno društvenim ustrojem ili nekim drugim razlozima.

Istraženi dio lokaliteta odnosno trase, pruža se u pravcu sjeveroistok – jugozapad, a istražena površina iznosi 17 946 m².

Smirivanjem prilika u Panoniji i stabiliziranjem života dolazi do njene romanizacije. To podrazumijeva, između ostalog, i organizaciju života u ruralnim sredinama odnosno osnivanje vicusa i pagusa, a ta sela će u sebi sadržavati jake lokalne tradicije. Selo koje je postojalo na lokalitetu Virovitica – Kiškorija jug, prema trenutnim saznanjima živjelo je od 2. do sredine 5. st. po. Kr. Rimska sela se planski organiziraju od razdoblja Flavijevaca (Brukner 1995, 152). Postojanje sela bilo je nužno za grad, a oboje su ovisili jedno o drugome (Matijašić 1988, 13). Seljaci su u gradu prodavali svoje proizvode i tako zaradivali. Također su tamo mogli nabaviti robu koju nisu mogli izraditi na selu, a s druge strane grad se hranio uglavnom prehrambenim proizvodima koji su pristizali sa sela. Grad je, pak, zaradivao prodajom proizvoda svojih specijaliziranih radionica. Za to je bila nužna i dobra komunikacija, a južno od lokaliteta u podnožju Bilogore prolazila je rimska cesta. Radi se o cesti koja je išla od Petovije, preko Iovije, južno od Drave do Murse i dalje. Cestom su stanovnici ovog sela mogli doći do većih naselja kao što je *Bolentio*, ali i do drugih manjih naselja. Na području Špišić Bukovice nalazilo se naselje koje se spominje kao *Cocconis (Itinerarium Hierosolymitanum, 560-63)*, a na području Virovitice se spominje *Serota/Sirotis (Itinerarium Hierosolymitanum, 560-63; Itinerarium Antonini 129-31)*, (Lengyel, Radan 1980, 213-215). Naselje koje je ovdje istraženo bilo je dio rimske provincije Panonije Savijske. S obzirom na blizinu rimske ceste i većih naselja, ovakvih sela vjerojatno je bilo više u ovom kraju jer su ona bila pratilac rimskih cesta i većih, urbaniziranih naselja.

Otkriveni su ostaci objekata građenih od ilovače i drveta odnosno zemunica, koliba, radnih prostora i ograda. Velika gustoća ostataka stupova govori o velikom intenzitetu naseljavanja i obnavljanja objekata. Pronađeni

1 Istraživanja je proveo Institut za arheologiju pod vodstvom mr. sc. Kristine Jelincić, stručne suradnice - dokumentaristice, a u radovima su sudjelovali djelatnici Instituta za arheologiju dr. sc. Tatjana Sekelj Ivančan, znanstvena suradnica i mr. sc. Tatjana Tkalčec, znanstvena novakinja kojima se srdačno zahvaljujem na pomoći i suradnji. U istraživanjima su također sudjelovali diplomirani arheolozi Kristina Turkalj, Maja Šunjić, Ivana Miletić djelatnica Uprave za zaštitu kulturne baštine pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, Nikola Vukosavljević znanstveni novak Filozofskog fakulteta u Zagrebu, i studenti arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu Andrea Kudelić, Dalibor Kereša, Filomena Sirovica, Kristina Grubišić i 20 radnika. Svima se najljepše zahvaljujem na ugodnoj suradnji.

2 Prilikom istraživanja za potrebe dokumentacije korišteni su obrasci Instituta za arheologiju i Ministarstva kulture. Registrirano je 2335 stratigrafskih jedinica, 848 nalaza, 62 posebna nalaza, uzeto je 287 uzoraka za analizu (zemlja, ugljen, kosti), izrađen je 61 tlocrt i presjek, napravljeno je 684 dijapozitiv snimaka, 30 kolor fotografija i oko 5000 digitalnih fotografija. Teren je snimljen totalnom geodetskom stanicom, a sva dokumentacija uključujući nacrtu i foto dokumentaciju, pohranjena je u Institutu za arheologiju. Konzervacija keramike je izvršena, a konzervacija metala je u tijeku, napravljena je analiza ugljena, a očekuje se analiza kostiju i uzoraka zemlje.

su ostaci ložišta peći kružnoga i pravokutnog oblika, zaobljenih krajeva u neposrednoj blizini rimskih objekata, ali uvijek izvan njih, zatim kanali i jame. Pokretna arheološka građa govori o zajednici jake lokalne tradicije koja se očituje u domaćoj proizvodnji većeg dijela pokretne arheološke građe. Mali je broj predmeta luksuznog karaktera koji se može pripisati uvozu. Zajednica koja je ovdje boravila, bavila se poljoprivredom i stočarstvom, a to se zaključuje prema brončanim i željeznim predmetima agrarnog karaktera.

Zbog opsežnosti i brojnosti arheoloških cjelina, ovdje će biti iznesen pregled najreprezentativnijih i najvažnijih, kako bi se stekao uvid u karakter lokaliteta. Detaljne i ciljane analize pojedinih segmenata bit će naknadno i zasebno obrađene. Ovdje nije moguće donijeti sve rezultate djelomice i zbog toga što sve analize još nisu gotove, a konzervacija nalaza je gotova tek djelomično.

Antičko naselje

U kvadrantu K/L 29/30 u sektoru (dalje S) VI uočena je zapuna stratigrafska jedinica (dalje SJ) 404 na visini od 117,51 m. Zapuna je tamnosive do crne boje (5 Y 4/1 dark gray) i nepravilnog je oblika. Pruža se u pravcu jugoistok – sjeverozapad, duga je 5,77 m, a široka 3,68 m. U njenom zapadnom dijelu nalazi se manja zapuna SJ 497, a na istočnom dijelu veća zapuna SJ 499. Zapuna SJ 497 i njen ukop SJ (498) plići su od zapune i ukopa SJ 499 i SJ (500). Ispod SJ 499, u ukopu SJ (500) nalaze se SJ 509 i 510 tj. slojevi koji su odvojeni od SJ 499 jer se od njega razlikuju po boji i sastavu. SJ 509 je sivosmeđe boje, s malo nalaza gara i nekoliko ulomaka lijepa te jednim željeznim predmetom. SJ 510 je crne boje s dosta ugljena. SJ 499 je bogatiji nalazima od SJ 509 i 510, osobito keramikom i lijepom. U zapuni SJ 404 koja se sastoji od rahle crne zemlje, mjestimice se javljaju sive nakupine pepela. Javljaju se velike količine keramike s ulomcima različitih tipova posuda i različite kvalitete, ulomci stakla, životinjskih kostiju, spaljenih kostiju, manji ulomci lijepa, metalnih predmeta (PN 24 i 25), ulomak oboda brončane posude (PN 22), šljake, šljunka, kamenja. Ima ulomaka keramike ukrašene maslinastozelenom glazurom koji se mogu datirati u 3. i 4. st. po. Kr. (Jelinčić 2005, 4-5). Ulomci iz različitih zapuna se spajaju, te je načinjena njihova rekonstrukcija³. Osim kasnoantičke keramike, pronađeni keramički oblici pripadaju raznim tipovima vrčeva, tanjura i zdjela. Iz SJ 510, zapune koja se nalazi na dnu (dno SJ 510 i najdublja točka objekta je 116,59, dan je uzorak ugljena na analizu⁴. Rezultati analize starosti ugljena pokazali su da objekt datira iz BP 1746±24, odnosno datira ga se od 239-361 AD. Dobiveni rezultati odgovaraju očekivanjima, s obzirom na keramički materijal iz cjeline.

SJ 425 je zapuna L oblika s jako puno ugljena i velikih komada lijepa. Pronađeni su komadi lijepa većih dimenzija koji se spajaju. Manji krak (2,20 x 0,40 m) pruža se u smjeru istok zapad, a duži u smjeru sjever jug (3,25 x 0,57 m). Nalazi se u kvadrantima U/V/W 28/29. Dno se nalazi na ▽116,47, a vrh na ▽117,08 m. U kraćem dijelu, zemlja je sasvim crna i ima puno više lijepa i ugljena nego u dužem dijelu. Također, na tom dijelu ima i znatno manje keramike. U dužem kraku situacija je obrnuta.

Ima puno ulomaka antičke keramike, malo lijepa i gara, a sama zapuna je svjetlije boje. U kraćem dijelu, zapuna se podvlači na sjevernom i južnom dijelu pod profil. U SJ 425 pronađeno je nekoliko važnijih nalaza za kronološku sliku lokaliteta. To su brončani novac (PN 26), (na aversu je vjerojatno prikazana Faustina mlada, ali to je potrebno potvrditi nakon konzervacije i detaljne analize) i brončana cjediljka, nađena u njegovoj blizini (PN 28). Pronađen je i drugi novčić (PN 29) kojeg se za sada zbog loše očuvanosti ne može opisati (Jelinčić 2005, 5). Keramički materijal pripada grubom kuhinjskom posudu, tanjurima i loncima, dijelom rađenima rukom, dijelom na kolu. Manji dio lonaca ima jako grubu fakturu, a veći dio posuda je izraden od pročišćene gline. Pronađena je i željezna sjekira (N 307). Uzorak ugljena je dan na analizu, a rezultati govore o starosti BP 1863±24 odnosno procjenjuju starost ugljena na razdoblje između 82-226 AD tj. od kraja 1. do prve polovine 3. st. pr. Kr. Svrha ove zapune je vjerojatno u svezi s okolnim stupovima, odnosno objektima i pretpostavlja se da ne čini samostalnu cjelinu. Ovdje je izdvojena zbog nalaza i analize ugljena.

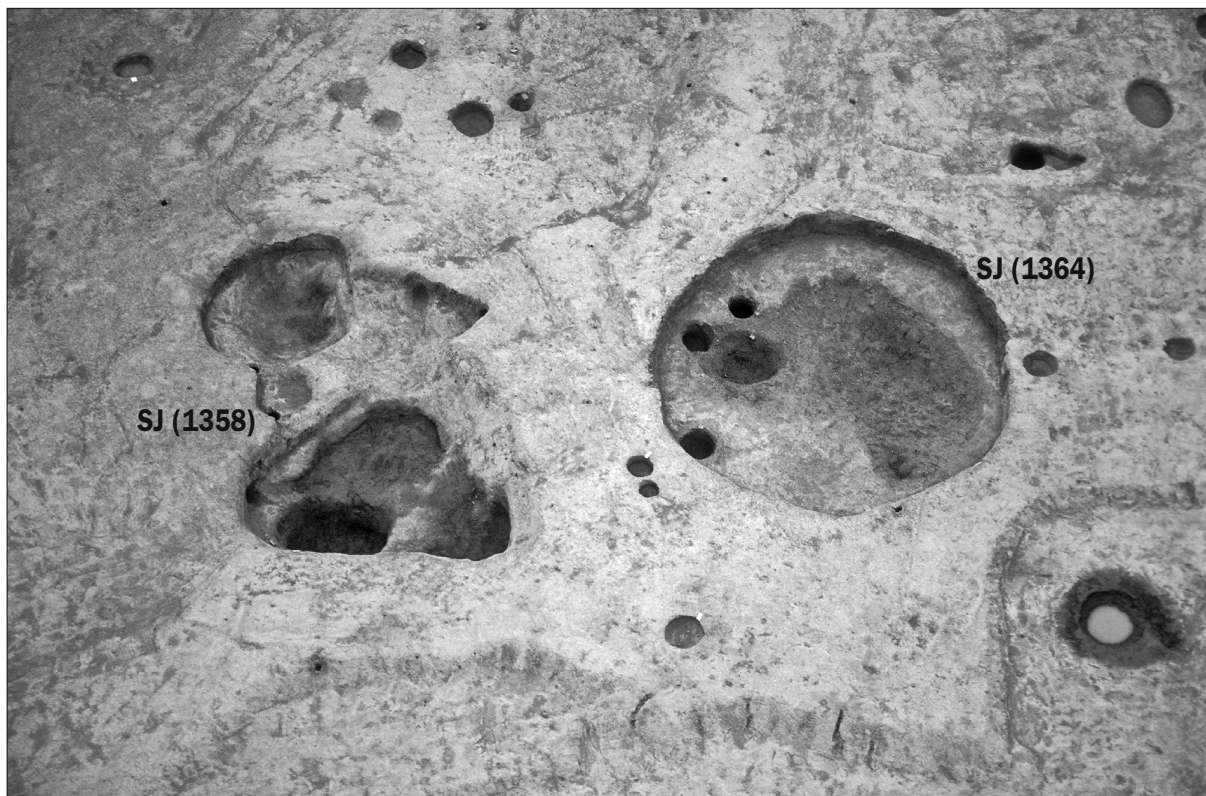
Zapuna SJ 437 pronađena je u kvadrantu R/S 23. Na dnu zapune nalazila se polegnuta dosta oštećena posuda PN 23. Radi se o visokom loncu, niskog vrata i blago izvučenog ruba dosta grube fakture i glačane površine. Ulomci lonca iste fakture pronađeni su u kanalu SJ 425. Pored ulomaka tog lonca primjećuju se i ulomci drugih posuda. Ispod PN 23 nalazi se manja koncentracija lijepa i ugljena. Osim oštećene posude, u zapuni su pronađeni i ulomci keramike drugih posuda. Sama zapuna je sive boje u srednjem dijelu, a rubovi su žučkasti i miješaju se sa zdravicom. Ukop se može pratiti na južnoj i istočnoj strani, a na drugim mjestima je dosta plitak i teško se može pratiti. Dno ukopa je zapečeno i crvene je boje. Oko SJ 437 ukopa poliranjem je definirano pet stupova za koje se pretpostavlja da čine cjelinu sa SJ 437. To su: SJ 441 s ulomcima ugljena i cigle, SJ 445, s ulomcima ugljena i lijepa, SJ 443, SJ 439 s ulomcima cigle, lijepa i ugljena, SJ 447 s ulomcima cigle i SJ 495 s ulomcima keramike koji sličje keramici s površine zapune SJ 437. Zapuna se javlja na ▽117,28, a dno je na ▽117,19 m, nepravilnog je kružnog oblika dimenzija 60 x 60 cm (Jelinčić 2005, 6). Pretpostavlja se da se radi o radnom prostoru, a analizom starosti ugljena utvrdilo se da je objekt star BP 1740±33, odnosno datira se od 231-402 AD.

SJ 1363 je zapuna pravilnoga, kružnog oblika, a pronađena je u kvadrantu (I 24/25) u S XVII (Sl. 1). Zapuna se javlja na ▽118,38 m, a dno je na ▽117,89 m. Promjer objekta je 1,24 m. Zapuna je pjeskovita i rahla s puno ulomaka keramike, lijepa i ugljena, a nalazi su kasnoantičkog porijekla. Pronađeni su brončano zvonice (PN 44), dvije željezne sjekire (PN 48, 49), željezni klinovi (N 456), dva keramička utega (PN 46, 47) i željezni nož (PN 50) (Jelinčić 2005, 7-8). Pretpostavljamo da se radi o prostoru za odlaganje alata i drugih potrepština na selu. Analiza starosti ugljena iz ove cjeline pokazuje da je ovaj objekt najmlađi među antičkim objektima. Starost je procijenjena na BP 1604 ±23, odnosno 412-534 AD. Velike promjene u Panoniji nastupaju nakon 432., kada se naseljavaju Huni i 455. i kada dolaze Ostrogoti (Hoti 1992, 153). Iako analiza starosti ugljena dopušta mogućnost postojanja naselja i nakon tog datuma, vjerojatnije je da se ovdje život počeo gasiti nastupom tih promjena i da naselje nije doživjelo 6. st.

U S XIV, u kvadrantu E/F 3/4 na ▽117,95 javlja se zapuna nepravilnog oblika SJ 642, ukop SJ (643), promjera 2,15 m. Sive je boje, a zemlja je od masne gline. Na dnu ukopa nalaze se zapune stupova svijetlosive pepeljaste boje s jako puno ugljena: SJ 1477, 1473, 1471, 1481,

3 Konzervaciju keramičkih nalaza načinila ja Maša Vuković Biruš kojoj se zahvaljujem.

4 Sve analize ugljena načinjene su u laboratoriju u Kielu, u Njemačkoj (analize: KIA 27988 - 27995).

Sl. 1. Srednjovjekovni objekt SJ (lijevo 1357) i antički SJ (desno 1363)

Fig. 1. Medieval SU (left 1357) and ancient SU (right 1363) feature

1483, 1485, 1469, 1467 i 1465. U zapuni je pronađena keramika, lijep, ulomci korodiranoga željeznog predmeta i šljake. Neposredno uz SJ 642 pronađeni su ostaci dvije peći SJ 630 i 634.

SJ 630, definirana u kvadrantu E/F 3, S XIV zapuna je pravokutnog oblika, zaobljenih krajeva s puno gara i lijepa pravilnih oblika, a sve je jako zapečeno i kompaktno. Neki manji ulomci lijepa koji su crne boje imaju otiske tankog pruća. Zapuna se javlja na $\nabla 117,99$, a dno je na $\nabla 117,85$ m. Dno je također zapečeno (Jelinčić 2005, 6).

U neposrednoj blizini nalazi se zapuna SJ 634, u kvadrantu E 2/3, S XIV i postoji mogućnost da je i ova cjelina vezana uz SJ 642. Ona se javlja na $\nabla 117,03$ m. Zapuna je od tamnosive, crne zemlje. Nepravilnog je oblika. Na vrhu se javlja lijep koji je čvrst i nabijen, a sastoji se od manjih komada (SJ 1463). Ispod tog lijepa nalazi se zapečena zemlja kružnog oblika u tlocrtu. Lijep (SJ 1463) jasno se odvaja od zapečene zemlje na dnu. U jugoistočnom dijelu nalazi se stup koji se javlja na dnu zapune. Dno stupa je na $\nabla 117,78$, a dno ukopa SJ (635) je na $\nabla 117,85$ m (Jelinčić 2005, 6-7).

SJ 1012 je zapuna od crne zemlje s jako puno ugljena i lijepa, otkrivena u S XV, kvadrant (M/N 30). Ispod zemlje se nalazi zapečena zemlja (SJ 1535), crvene boje, u presjeku kalotastog oblika. Vrh zapune je na $\nabla 118,43$, a dno ukopa je na $\nabla 117,08$. Ovdje se također radi o peći (Jelinčić 2005, 7).

Sve tri navedene peći očuvane su samo pri dnu, odnosno očuvano je njihovo ložište i skromni tragovi arhitekture peći.

Na južnom dijelu lokaliteta, u sektorima XVIII i XIX prisutna je najveća koncentracija objekata. U ovom trenutku moguće je raščlaniti najmanje dvije faze gradnje. Jednu fazu bi činila gradnja nadzemnih objekata – koliba sa stupovima i okolnim jamama, a drugu fazu čine polukopani objekti koji na nekim mjestima sijeku prijašnje jame i stupove (Sl. 1).

Na sjevernom dijelu lokaliteta otkriveno je nekoliko cjelina različitog oblika koje su očuvane pri samom dnu, a po svom kontekstu upućuju na mogućnost da se radi o paljevinskim rimskim grobovima. U njima su otkrivene gotovo čitave posude ili cijelo dno i znatan dio njihova trbuha s pepelom i ugljenom. Gornji dio posude kao i arheološke cjeline je izoran, a time su nam uskraćene bitne informacije. Radi se o SJ 196, 360 i 320.

U kvadrantu N 31 u S VII definirana je zapuna SJ 196 sive boje (7,5 YR 3/1 very dark gray) s ulomcima lijepa i gara. U zapuni su pronađeni ulomak spaljenog stakla i keramičke posude (PN 16). Zapuna je trokutastog oblika, blago zaobljenih krajeva, a dimenzije su 40 x 40 cm. Zapuna se javlja na $\nabla 117,52$, a dno ukopa nalazi se na $\nabla 117,41$ m. Posuda je jako oštećena; pronađeni su dno posude i njezin trbuh. Faktura posude je vrlo loša, mrvlji se na dodir i čini se da je jako gorila. Pored drugih sitnih ulomaka keramike, u zapuni ima još ugljena.

SJ 360 u S VII, u kvadrantu L 26 pronađena je također takva cjelina. Očuvano je samo dno, dok je gornji dio raznesen oranjem. Očuvan je dio oboda posude S profilacije od crvenosmede zemlje, a sama posuda je loše kvalitete pečenja. Zapuna je nepravilnoga kružnog oblika, dužine 1 X 1.90 m.

SJ 320 je zapuna s mnogo ulomaka lijepa i keramike. Zapuna je crne boje, od zemlje miješane s ugljenom i lijepom. Nalazi se u kvadrantu J/K 27 u S VIII. Očuvano je samo dno ukopa s dnom posude.

Keramički materijal iz SJ 320 i 360 je također u vrlo lošem stanju, keramika je nagorena i raspada se na dodir.

Srednjovjekovno naselje

Nalazi s rekognosciranja koje je prethodilo istraživanju upućivali su na postojanje ranosrednjovjekovnog naselja. Sitni keramički ulomci nađeni su u manjoj mjeri i u oranom sloju, a istraživanjem je uočeno desetak srednjovjekovnih

objekata: jama, kanala i stambenih objekata. Taj razmjerno mali broj objekata, kada se uzme u obzir istražena površina i broj antičkih objekata na lokalitetu, vjerojatno je uzrokovan time što je cijelo područje bilo obrađivano niz godina, pa je općenito znatni broj cjelina uništen. Tako su očuvani samo oni objekti koji su duboki, a ostali su izorani. Takva situacija je poznata i na drugim ranosrednjovjekovnim nalazištima u Podravini (Sekelj Ivančan 2004, 134, Sekelj Ivančan 2004a, 48). Ovdje se donosi opis samo dijela srednjovjekovnih cjelina.

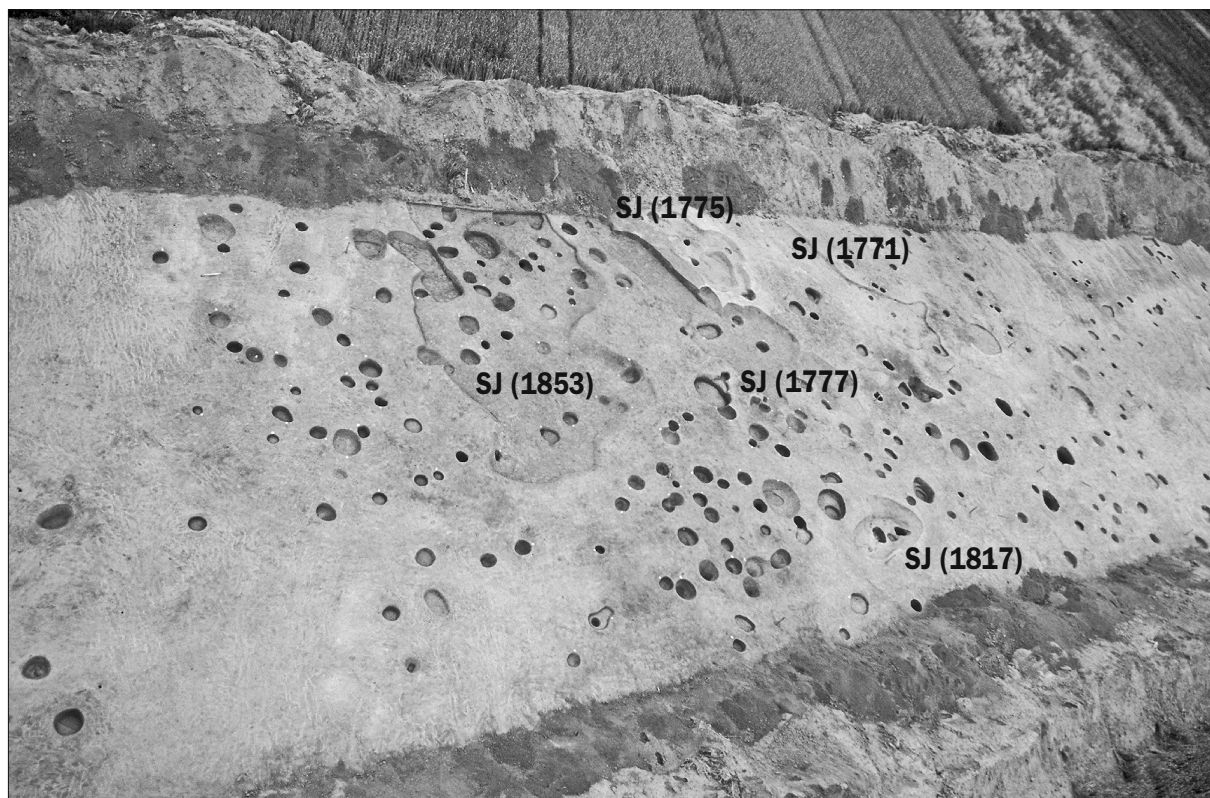
U kvadrantima N 32/33, S VI otkrivena je zapuna pravokutnog oblika SJ 029 koja se pruža u pravcu istok – zapad. Rubovi zapune su zaobljeni, ona je tamnosive do crne boje (10 YR 4/2 dark grayish brown), a javlja se na $\nabla 117,58$ m. Njena najniža točka je na $\nabla 117,23$ m. Zapuna je duga 3,93 m, a široka 2,64 m. U zapuni se nalaze ulomci keramike, od kojih su neki ukrašeni češljastom valovnicom. Ima malo ulomaka lijepa, spaljenih i vrlo sitnih kostiju gorenih na vrlo visokoj temperaturi, pepela i dosta ugljena (Jelinčić 2005, 4). Keramika je ukrašena češljastom valovnicom, ukrasom koji se javlja u antici, ali i u srednjem vijeku. Analiza starosti ugljena dala je sljedeći rezultat: BP 1196 \pm 27 odnosno 773-895 AD, prema čemu se vidi da ovaj objekt nije antički nego srednjovjekovni.

U S VI, kvadrant T 31, 25. svibnja 2005. uočena je zapuna SJ 118 ovalnog oblika, crne boje (10 YR 4/1 dark gray) na visini od $\nabla 117,20$ m. Dno zapune je na $\nabla 116,71$ m. Zapuna je duga 2,05 m, a široka 1,41 m. U zapuni se nalaze ulomci srednjovjekovne keramike loše fature i kvalitete pečenja, zatim mrvice ugljena i sitnih spaljenih kostiju. Na sjevernom dijelu zapune, pri dnu nalaze se ulomci lonca (N 127) vrlo grube fature. Radi se o ukrašenoj srednjovjekovnoj posudi, a ukras je izveden kotačićem. U južnoj polovini zapune veća je koncentracija paljenih kostiju u odnosu na sjeverni dio. Osim ukrašene posude, u zapuni se nalaze i ulomci lijepa, drugih posuda i jako korodiranih metalnih predmeta (Jelinčić 2005, 4). Starost ugljena iz ove cjeline je BP 1124 \pm 34 ili 759-890 AD.

Zapuna SJ 1211 otkrivena je u kvadrantu (I/J 28), u S XVI od tamnosive i crne masne zemlje s mnogo lijepa. U zapuni ima lijepa, gara, kostiju i ulomaka srednjovjekovne keramike te jedan dijelom obrađen kamen. U zapuni pored toga kamena pronađeno je još ulomaka kamenja. Zapuna je izduženoga pravokutnog oblika, zaobljenih krajeva, a na zapadnom dijelu presjekla je stup SJ (198), čija je zapuna svjetlija od zapune SJ 1211 i sive je boje. Taj stup vjerojatno pripada ranijem, antičkom horizontu. Na to upućuju boja i sastav njegove zapune koji je identičan kao i stupovima u kojima je pronađena isključivo rimska keramika. Zapuna SJ 1211 se pojavila na $\nabla 118,55$, a dno njenog ukopa je na $\nabla 117,96$ m. Veći keramički ulomci su uglavnom koncentrirani u središnjem dijelu objekta (Jelinčić 2005, 7).

SJ 1357 (Sl. 1) je zapuna nepravilnog oblika, od crne masne zemlje s dosta ugljena i lijepa. Nalazi se u kvadrantu (I 24) u S XVII. Vrh zapune je na $\nabla 118,38$ m, a dno objekta je na $\nabla 117,76$ m. Na jugoistočnom dijelu nalazi se ukop SJ (2029), a na jugozapadnom SJ (2027). Keramički ulomci pripadaju srednjovjekovnom razdoblju i ukrašeni su različitim motivima. Objekt je dug 1,60 m, a širok 1,20 m (Jelinčić 2005, 8). U unutrašnjem dijelu pronađeni su tragovi manjih kolaca koji su, pretpostavlja se, držali krovnu konstrukciju, a u presjeku su koso postavljeni. Analiza ugljena je pokazala starost od BP 1168 \pm 29, odnosno između 778-902 AD.

SJ 1061 u kvadrantu (M/N 30) je zapuna izduženog oblika, čiji zapadni dio ima zaobljene krajeve, a istočni ulazi pod profil. Zapuna je od sivosmede zemlje s mnogo mrvljenih cigli, ima ugljena, jako puno lijepa, s tim da su lijep i cigle vrlo usitnjeni. Zemlja je masna i miješana s mrvicama lijepa. Ugljena nema puno. Ispod SJ 1061 nalazi se zapuna sive boje SJ 2030. Zapuna SJ 1061 se javlja na $\nabla 118,28$ m, SJ 2030 počinje na $\nabla 117,96$, a dno ukopa SJ (1062) je na $\nabla 177,55$ m. Keramika iz ove zapune pripada srednjovjekovnom razdoblju (Jelinčić 2005, 8). Objekt je ukopan u plavu ilovaču.

Sl. 2. Pogled na sektor XVIII i XIX s najvećom koncentracijom objekata

Fig. 2. View of sectors XVIII and XIX with the densest concentration of structures

Sl. 3. Najzastupljeniji tip rimskih lonaca

Fig. 3. The most frequent type of Roman pottery on the site

Zapuna SJ 1720 u kvadrantu (H 19), S XVIII, ima kružni oblik i sastoji se od crne zemlje, ugljena, lijepa i srednjovjekovne keramike. Komadi lijepa su velikih dimenzija, u zapuni ima sitnog šljunka, dosta ugljena i željeznih oksida. Zapuna je duga 141, a široka 130 cm. Relativna dubina ukopa je 15 cm, zapuna se pojavila na $\nabla 118,22$, a dno ukopa je na $\nabla 117,94$ m (Jelinčić 2005, 9).

SJ 1816 (Sl. 2) otkrivena je u kvadrantu (H 15/16). Radi se o zapuni pravokutnog oblika zaobljenih krajeva tamnosive boje s dosta ulomaka lijepa. Vrh zapune je na $\nabla 118,40$, a dno ukopa na $\nabla 117,67$ m. Zemlja je dosta sipka, pjeskovita, s dosta gara, lijepa, keramike i puno ugljena. Na sjevernoj strani zapune ima manje nalaza nego na južnoj polovini objekta. Keramika čiji su ulomci pronađeni u zapuni pripadaju srednjovjekovnom razdoblju. Na dnu objekta zamijećena su 3 stupa koji su dio objekta. Bili su zapunjeni istom tamnosivom zemljom kao i SJ 1816 (Jelinčić 2005, 9).

Nalazi

Svim nalazima obratit će se posebna pozornost u zasebnim radovima, a ovdje se donosi samo skroman pregled.

Među antičkim nalazima prevladavaju ulomci grube kućne keramike. Radi se mahom o jednostavnim loncima blago izvijenog oboda, niskog vrata i slabo naglašenog ramena. Također, pronađeni su i veći lonci izrađeni od loše pročišćene gline s jako puno primjesa, tanjuri i zdjele (Sl. 3, 4). Mali broj ulomaka pripada slikanoj keramici. Pronađeni su ulomci jedne čaše keramike tankih stijenki, nekoliko sitnih ulomaka *terrae sigillatae*. Gruba kućna keramika raznih tipova nalazi se podjednako u objektima datiranim C14 metodom od 2. do 4. st. po. Kr. Glazirana keramika nalazi se u manjem broju objekata, a u onima koji su datirani C14 metodom, nalazi se samo u objektima iz 3. i 4. st. po. Kr.

Od kasnoantičkih nalaza izdvajaju se ulomci narukvica od gagata različitih tipova (PN 13, 14, 34, 36, 42), a svi se datiraju od 3. do 5. st. po. Kr. Od nakita također je pronađen i jedan srebrni prsten (PN 3) iz 2. st. po. Kr.

Sl. 4. Rimska keramika i utezi

Fig. 4. Roman pottery and weights

Pronađena su 2 brončane cjediljke različitih tipova (PN 1 i 28), ulomak brončanog drška kaserole (PN 2) ili neke druge brončane posude, obod brončane kasnoantičke zdjele (PN 22), brončano zvonce (PN 44) i ulomak brončane fibule (PN 59). Fibula pripada tipu snažno profiliranih fibula koje se općenito datiraju u 1. i 2. st. po. Kr. Njena pojava ne iznenađuje jer se proizvodila na području Panonije, gdje je često zastupljena (Košćević 1980, 21-21, 23).

Od metalnih nalaza prevladavaju željezni, a ističu se različite sjekire (PN 48, 49, 57, N 307), noževi (PN 12, 50, 55, 58, 60), razni klinovi (N 456) i 5 brončanih novčića (PN 26, 29, 38, 44, 53).

Svi nalazi govore o socijalnoj strukturi i zanimanju stanovnika ovog rimskog sela, a karakter nekih nalaza kao i rezultati starosti ugljena ukazuju na kontinuirani život od 2. do sredine 5. st. Gustoća objekata govori o intenzivnom životu na ovom položaju, a uvjet tome je znatnim dijelom neposredna blizina dobro poznate antičke komunikacije nekoliko kilometara južnije od samog sela. Važna je i nezaobilazna blizina većih naselja, a život je na selu tekao kontinuirano dok su funkcionirali obližnji centri, naselja i ceste. Kako se sada čini, život je u ovom panonskom selu prestao sredinom 5. st., nakon naseljavanja Huna u Panoniji Saviji.

U srednjovjekovnim objektima 9. st. pronađena je mahom keramika, ukrašena češljastom valovnicom i kotačićem različitim motivima. Uz keramiku pronađen je i lijep, velike količine šljake, brusovi i metalni predmeti koji su dosta loše očuvani. Također je pronađeno i nekoliko ulomaka kamenja s tragovima obrade. Kamenje nije prisutno u antičkim cjelinama.

Zapadno i još više prema istoku od istraženog dijela trase, u poljima, na uzvišenim položajima, nalaze se ulomci srednjovjekovne keramike i primjećuju se tamnosive i crne mrlje. To upućuje na zaključak da se srednjovjekovno naselje prostire na prilično širokom području, većinom istočno od istraženog dijela, u pravcu Virovitice.

Pregledom najvažnijih i najreprezentativnijih pokretnih i nepokretnih nalaza utvrđeno je postojanje rimskog sela koje je funkcioniralo u sklopu rimske provincije Panonije Savije, počevši od 2. st. po. Kr. vjerojatno do sredine 5. st. po. Kr., odnosno do naseljavanja Huna na njezin prostor. U selu je bujao intenzivan život obilježen domaćom proizvodnjom, lokalnom tradicijom i malim udjelom uvezene robe. Selo je smješteno zapadno od ulaza u grad Viroviticu, južno od Podravske magistrale. Život ovog sela bio je vezan uz obližnja veća naselja i rimsku cestu koja je prolazila južno od njega, pod sjevernim obroncima Bilogore i ono je funkcioniralo dok su bili aktivni prometnica, trgovina i veze s drugim naseljima.

Ovaj lokalitet je zanimljiv ne samo zbog toga što donosi podatke o ruralnom načinu života u Panoniji Saviji, što dosad nije istraživano, nego i zbog toga jer su tu pronađeni tragovi srednjovjekovnog naselja iz 9. st. To je značajno jer je u Hrvatskoj istražen mali broj takvih naselja, a ona koja su istraživana, nalaze se upravo u Podravini (Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg, 2003, 113-130; Sekelj Ivančan 2004, 130-136; Sekelj-Ivančan 2004a, 45-49) kao i ovaj lokalitet.

Literatura

- Brukner O. 1995, Rimska naselja i vile rustike, *Arheološka istraživanja duž auto puta kroz Srem*, Novi Sad, 137-174.
- Hoti M. 1992, Sisak u antičkim izvorima, *Opvsca* 16, Zagreb, 133-163.
- Jelinčić K. 2005, Izvješće o zaštitnom arheološkom iskopavanju lokaliteta Virovitica- Kiškorijski jug na trasi zapadne obilaznice grada Virovitice (13. 05. 2005. – 09. 07. 2005), Institut za arheologiju, elaborat, Zagreb
- Košćević R. 1980, *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb
- Lengyel A., Radan G. T. B., 1980, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Budapest.
- Matijašić R. 1988, *Ageri antičkih kolonija POLA i PARENTIUM i njihova naseljenost od I. do III. stoljeća*, Zagreb
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec T., Šiljeg B., 2003, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, *PrilInstArheolZagreb* 20, Zagreb, 113-130.
- Sekelj Ivančan T. 2004, Ranosrednjovjekovno naselje Torčec-Ledine 2004, *ObavijestiHAD XXXVI/3*, Zagreb, 130-136.
- Sekelj Ivančan T. 2004a, Torčec, Ledine 2004. – ranosrednjovjekovno naselje, *AIA I/2005*, Zagreb, 45-49.

Summary

Archaeological traces dating to Classical Antisuity and the Middle Ages found west of the entrance to Virovitica, south of the Podravina road, during works on the western ring-road of the city of Virovitica. South of the site designated as Virovitica Kiškorijski jug are the northern slopes of the Bilogora Mountain. The location where the structures are concentrated is divided into two, which was probably caused by the soil configuration, so that the inhabitants used elevations for erecting buildings in order to avoid the water that accumulated after precipitation, but this division is also possible due to other factors, such as the social and economic structure of the village.

According to the results of the radioactive carbon dating analysis, the Roman village functioned from the second century AD to the middle of the fifth century AD. It is characterized by structures made of wooden pillars and dried mud, pit dwellings, channels, fences, kilns, pits and various working areas. The community that lived here had its local production, and a small part of the products were purchased by trade from distant regions (bracelets, bronze dishes, jewellery, and glass). Ceramic products prevail, particularly coarse kitchenware, mostly non-decorated and simple shaped. The village owes its continued existence and functioning to the nearby main road connecting the west from Asuileia via Emona, Celeia, Poetovio, Iovia, with the east up from Mursa. Life in the village existed as long as the road, trade and life in the nearby settlements and towns that co-existed with the village functioned. There certainly are more such villages in the vicinity since they accompanied larger settlements, rustic villas and Roman roads.

There are not many features from the Middle Ages, they are different and it is assumed that a large number of the settlement was destroyed by ploughing. This renders difficult any conclusions on the interior organization of the settlement, the interrelation of the constructions and the social structure of its inhabitants. The understanding of this medieval settlement becomes even more difficult due to the fact that the state of archaeological research in Northern Croatia is rather poor, but analogies from the area of Torčec in Podravina, a region to which this site belongs as well, are of crucial importance.

The greatest part of finds in medieval structures accounts for pottery with wheel and wavy combed decoration, followed by daub which was part of the construction, metal finds, and the presence of dross suggests the existence of production activities. The structures lie approximately 20 m from each other.

14C dates from medieval structures show that they originated in the ninth century. Residential structures, channels and pits were found, and this excavation included only a smaller part of the site stretching farther east, where on an elevated terrace ceramic fragments and dark stains can be noticed. Such stains and pottery are found also to the west of the excavated zone, but to a smaller extent. Since the area is rather large, it is hard to say on the basis of a small part of the excavated settlement whether it functioned only in the ninth century.